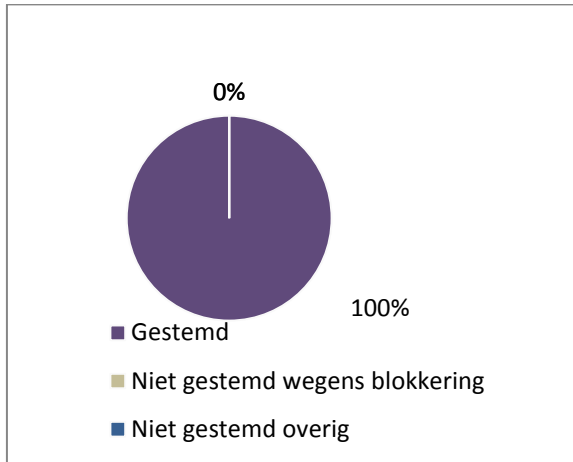
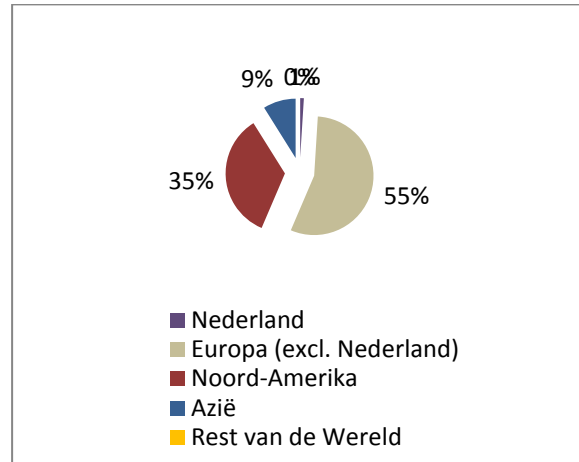

Stemmen in cijfers

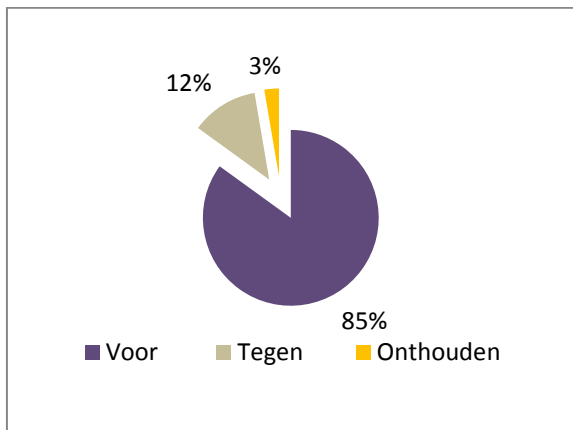
Gestemde aandeelhoudersvergaderingen

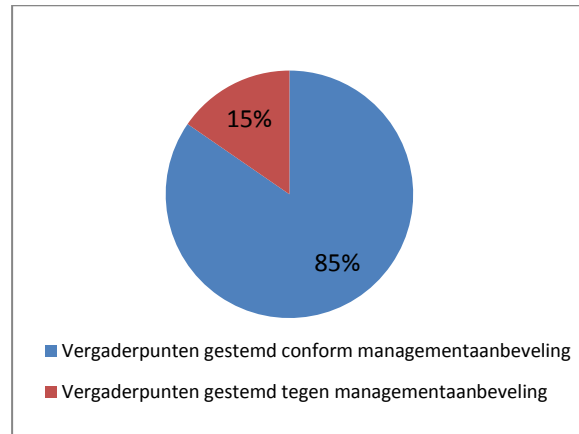
Regioverdeling van aandeelhoudersvergaderingen

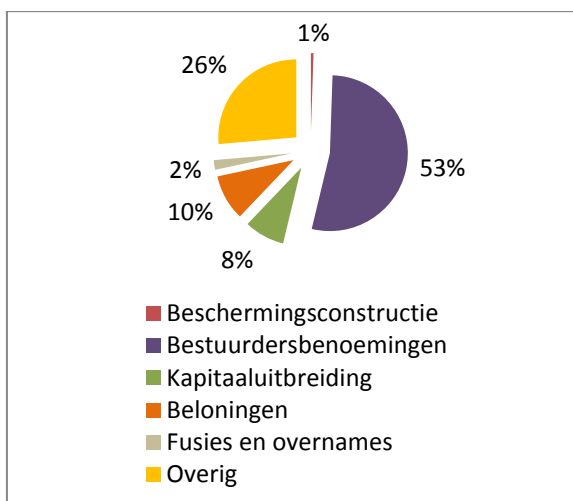
Verdeling steminstructies

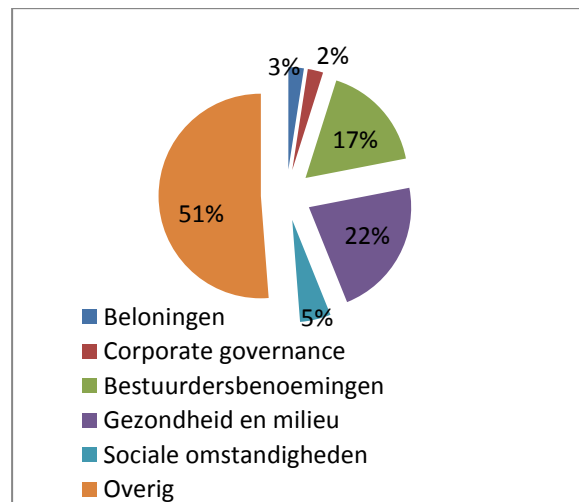
Verdeling stemgedrag naar vergaderpunten

Verdeling managementvoorstellen (per categorie)

Verdeling aandeelhoudersvoorstellen(per categorie)

Engagement en stemmen: activiteiten en resultaten

Klimaat en milieu

Doel:

Via de beleggingen willen wij bijdragen aan het beperken van de opwarming van de aarde tot onder de 1,5°C.

Verbeterde rapportage over klimatarisico's door Total

Het bestuur van Total heeft formeel toegezegd hun rapportage over klimatarisico's te verbeteren en in lijn te brengen met die van Shell en BP. In 2015 werden BP en Shell via aandeelhoudersvoorstellen (die door de ondernemingen werden gesteund) door een overweldigende meerderheid van de aandeelhouders verzocht om een betere rapportage over klimatarisico's.

In het afgelopen kwartaal heeft een groep aandeelhouders, waaronder PGGM, het bestuur van Total aangeschreven met hetzelfde verzoek als dat vorig jaar aan BP en Shell is gedaan, namelijk rapportage over:

- (1) beheersing van de eigen CO₂-uitstoot;
- (2) robuustheid van de bewezen voorraden onder de verschillende energie- en klimaatscenario's van het International Energy Agency (IEA);
- (3) onderzoek, ontwikkeling en investering in duurzame energie;
- (4) relevante beloningscriteria voor bestuurders en
- (5) lobbydoelstellingen en activiteiten op het vlak van klimaatbeleid.

Met een dergelijke rapportage kunnen beleggers de risico's van klimaatverandering op de portefeuille in kaart brengen en beheersen.

Omdat het indienen van aandeelhoudersvoorstellen in Frankrijk complex en tijdrovend is, is er bij Total voor directe communicatie met het bestuur gekozen. Het bestuur heeft nu publiekelijk verklaard het belang van klimaatverandering voor de strategie van de onderneming en het belang van betere communicatie daarover in te zien en zal nog dit jaar rapportage zoals door ons verzocht opleveren.

Water

Doel:

Wij willen bijdragen aan het tegengaan van waterschaarste om de volksgezondheid en economische groei te bevorderen.

Transparantie over waterdata na overleg CDP, Trucost, ICMM en IPIECA

In februari heeft PGGM gesprekken gevoerd met de International Council on Mining and Metals (ICMM) en de Global Oil and Gas Industry Association for Environmental and Social Issues (IPIECA) over waterschaarste. Deze discussies hebben duidelijk

gemaakt dat een kortere en meer gerichte survey nodig is die waterdata oplevert waar beleggers ook echt iets mee kunnen doen, om te anticiperen op het sluipende, systemische risico van waterschaarste. Daaraan werkt PGGM met onder andere NBIM en de Water Investor Hub, onder leiding van de Amerikaanse NGO Ceres.

Nu waterzekerheid steeds nauwkeuriger gemodelleerd kan worden, zijn het vooral de bedrijfsrapportages van watergebruik die achterblijven in kwantiteit en kwaliteit. Het Carbon Disclosure Project (CDP) probeert het aantal respondenten van de jaarlijkse Water Information Request op te voeren. PGGM steunt dit door ondernemingen via een brief vanuit een samenwerkingsplatform duidelijk te maken wat investeerders verwachten op het gebied van waterrapportages.

Het thema water heeft nu pas de aandacht die het thema klimaat tien jaar geleden al genoot, dus dit is een zaak van de lange adem. De urgentie groeit echter: na California worden nu India en Thailand geconfronteerd met waterschaarste. En ook daar blijkt een schrijnend gebrek aan harde cijfers over de waterafhankelijkheid en waterzekerheid van ondernemingen waarin ook PGGM namens BPF Schilders belegt.

Gezondheid

Doel:

Via de beleggingen willen we bijdragen aan de toegang tot goede gezondheidszorg voor iedereen, wereldwijd.

'Toegang tot medicijnen' in het nieuws en dialoog met Japanse farmaceuten

Gedurende het eerste kwartaal van 2016 is het onderwerp 'Access to Medicine' veel in het nieuws geweest. Onder andere Zembra, Trouw en de Volkskrant hebben aandacht aan het onderwerp besteed. Het ging hierbij om de toegankelijkheid en betaalbaarheid van medicijnen in ontwikkelde landen. PGGM en BPF Schilders hebben hierop een duidelijke visie, die wij uitdragen in de engagement- en stemactiviteiten.

Wij vinden dat ondernemingen in hun strategie rekening moeten houden met betaalbaarheid en toegankelijkheid van de zorg. Ook verwachten wij dat ondernemingen rapporteren over de risico's die hun prijsbeleid met zich meebrengt, aangezien een onverantwoord prijsbeleid kan leiden tot het niet langer vergoeden van medicijnen en dus een lagere omzet en winst. Ook vinden wij dat bedrijven de beloning van het management (deels) moeten koppelen aan de toegang tot medicijnen, om onderwerpen als betaalbaarheid en toegankelijkheid ingebed te krijgen in de strategie.

Wij hebben deze onderwerpen in het eerste kwartaal met alle grote Japanse farmabedrijven besproken en zullen deze dialoog voortzetten met een groot aantal andere ondernemingen in de farmasector.

Mensenrechten

Doel:

Via de ondernemingen in onze portefeuille willen wij bijdragen aan het voorkomen en beperken van mensenrechtenschendingen.

Toezegging van BHP Billiton tot aanpakken van gevolgen dodelijke dijkdoorbraak bij Braziliaanse mijn

Door een dijkdoorbraak bij een ijzererts mijn in de zuidoostelijke deelstaat van Brazilië, Minas Gerais, kwamen vorig jaar tientallen mensen om het leven. Als gevolg van deze dramatische gebeurtenissen heeft GES (Global Engagement Services), engagementdienstverlener van PGGM en BPF Schilders, met input van PGGM en andere beleggers een aantal telefoongesprekken gevoerd met mijnbouwbedrijf BHP Billiton. Dit bedrijf heeft samen met mijnbouwbedrijf Vale een joint venture opgericht voor de bouw van de mijn en de dijk, genaamd Samarco Mineracao. Ook heeft PGGM druk uitgeoefend op de ondernemingen via een gezamenlijke engagement met andere beleggers die zich richten op mensenrechtenschendingen in de mijnbouwsector.

In de telefoongesprekken heeft BHP toegezegd om zowel de onmiddellijke gevolgen van de dijkdoorbraak als de impact op de langere termijn aan te pakken. Er worden momenteel onderzoeken en evaluaties uitgevoerd, aan de hand waarvan de onderneming een programma zal opzetten om de milieu- en maatschappelijke schade te herstellen. PGGM heeft de bedrijven gevraagd om een document met geleerde lessen op te stellen en te publiceren. Zodra de evaluatierapporten afgerond zijn, zal GES vervolgesprekken met de ondernemingen plannen om deze rapporten te bespreken.

Samenwerking en engagement in bezette gebieden in de Westelijke Sahara

In maart heeft PGGM een ontmoeting gehad met de NGO Western Sahara Resource Watch (WSRW), een internationaal netwerk van organisaties en activisten die onderzoek doen naar en campagne voeren tegen ondernemingen die voor Marokkaans belang werken in bezette gebieden in de Westelijke Sahara. Volgens WSRW heeft Marokko het grootste deel van het buurland, de Westelijke Sahara, bezet en geannexeerd. Zakendoen met Marokkaanse bedrijven of autoriteiten in deze bezette gebieden wekt de indruk dat de bezetting politiek gelegitimeerd is. Het creëert tevens werkgelegenheid voor de Marokkaanse bezetters en genereert inkomsten voor de Marokkaanse overheid. WSRW vraagt buitenlandse ondernemingen daarom zich terug te trekken uit de Westelijke Sahara totdat een oplossing voor het conflict is gevonden.

Engagementdienstverlener GES voert onder andere namens PGGM en BPF Schilders engagement met een aantal ondernemingen die betrokken zijn bij het exploreren en exploiteren van natuurlijke bronnen in de Westelijke Sahara. PGGM heeft met GES besproken wat de beste manier is om met deze ondernemingen engagement te voeren. Wij

vinden dat ondernemingen die geen expliciete toestemming gekregen hebben van de vertegenwoordigers van de lokale Saharawi-bevolking om zaken te doen in de Westelijke Sahara, het gebied moeten verlaten totdat de situatie is opgelost.

PGGM zal de beleggingen die wij voor BPF Schilders hebben gedaan in bedrijven die actief zijn in de Westelijke Sahara in kaart brengen.

Mensenrechten en arbeidsrechten in Qatar: gesprek met Amnesty

In januari hebben PGGM en GES gesproken met Amnesty International over de mensenrechten- en arbeidsrechtenkwesties in Qatar met betrekking tot de Kefala, oftewel het sponsorsysteem. In dit systeem moet elke arbeidsmigrant zijn werkvergunningen en werkwijzigingen laten goedkeuren door een sponsor. Dit heeft geleid tot uitbuitingen, waaronder gedwongen arbeid, verlate loonuitbetaling en gebrek aan toegang tot het rechtssysteem voor de werknemers.

De overheid heeft een poging gedaan om het sponsorsysteem te hervormen, onder druk gezet door de internationale aandacht in de aanloop naar het FIFA-evenement. Amnesty heeft zijn teleurstelling geuit over het trage tempo waarin de hervormingen plaatsvinden en over het feit dat de wijzigingen het systeem alleen maar bureaucratischer hebben gemaakt.

Wij hebben Amnesty om advies gevraagd over een geschikte aanpak voor ons als betrokken belegger. Ook hebben we gevraagd waar de grootste risico's liggen en we hebben om 'best practice'-bedrijven en -voorbeelden gevraagd. Amnesty brengt binnenkort een rapport uit met meer informatie over de huidige situatie en de mogelijke risico's.

Goed ondernemingsbestuur

Doel:

Wij willen bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit, duurzaamheid en continuïteit van ondernemingen en markten.

Engagementreis naar Japan in het teken van onafhankelijke bestuurders

Eind februari heeft PGGM een engagementreis naar Tokio georganiseerd. Deze reis was een onderdeel van het lopende engagementprogramma met Japanse beursgenoteerde ondernemingen over het voordragen en benoemen van meer onafhankelijke bestuurders. Wij hadden een aantal buitenlandse institutionele beleggers uitgenodigd om deel te nemen aan de reis, zoals Universities Superannuation Scheme (USS), Ontario Teachers en Queensland Investment Corporation (QIC) uit Australië. Ook de Asian Corporate Governance Association (ACGA), het samenwerkingsverband waar PGGM lid van is, nam deel aan deze delegatie.

De besprekingen met de Japanse beursgenoteerde ondernemingen stonden vooral in het teken van de

benoeming van bestuurders tijdens de aandeelhoudersvergaderingen (AVA's) later in het jaar en onze wens om meer onafhankelijke bestuurders benoemd te krijgen. Daarnaast hebben wij ook andere Japanse corporate governance-aandachtspunten aan de orde gesteld, zoals de aandelen die Japanse beursgenoteerde vennootschappen in elkaar houden ('cross shareholding') en de introductie van speciale aandelen ('AA-shares') bij Toyota.

Daarnaast hebben wij gesprekken gevoerd met Government Pension Investment Fund (GPIF) – het grootste pensioenfonds ter wereld – en andere Japanse institutionele beleggers over samenwerking op het terrein van actief aandeelhouderschap (stewardship) in Japan. Alle gesprekken zijn naar tevredenheid verlopen, maar concrete resultaten zijn tot nog toe uitgebleven. In de komende kwartalen zetten wij het engagementprogramma met Japanse ondernemingen voort.

Publicatie Consultatiedocument herziening Corporate Governance Code

Op donderdag 11 februari 2016 publiceerde de Monitoring Commissie Corporate Governance Code (MCCG) een Consultatiedocument met voorstellen voor herziening van de Nederlandse Corporate Governance Code. Deze publicatie vormde het startsein voor de consultatieperiode waarin stakeholders en geïnteresseerden worden uitgenodigd om een reactie te geven op het document en deel te nemen aan het publieke debat omtrent de herziening van de Code. PGGM heeft een actieve bijdrage geleverd aan de reactie van Eumedion op het consultatiedocument, zowel in de juridische commissie en de beleggingscommissie als in het algemeen bestuur. Ook hebben wij onder andere deelgenomen aan een seminar georganiseerd door Eumedion in samenwerking met het advocatenkantoor Clifford Chance, genaamd "De aanpassing van de corporate governance code".

PGGM heeft zich er hard voor gemaakt dat de reactie van Eumedion nadrukkelijk stelling nam tegen het voorstel van de MCCG om commissarissen voortaan te belonen in rechten op aandelen. Ook bij het belonen van commissarissen in aandelen ziet PGGM het risico dat deze commissarissen hun eigen persoonlijke en financiële belangen zwaar laten meewegen bij het uitoefenen van toezicht, zeker ten tijde van een (overname)transactie. Wij hebben ervoor gepleit dat Eumedion daarom aanbeveelt dat het huidige uitgangspunt gehandhaafd blijft. In dit uitgangspunt mag een commissaris niet worden beloond in aandelen en/of rechten op aandelen.

Ook hebben wij Eumedion aangeraden om de MCCG aan te bevelen in de herziene Code te verankeren dat bestuurders en commissarissen jaarlijks moeten worden herbenoemd door de algemene vergadering. Eumedion heeft beide standpunten in haar reactie overgenomen.

Vorbereidingen Nederlandse AVA-seizoen: KPN verbetert beloningsbeleid

Ter voorbereiding op het aandeelhoudersvergaderingenseizoen (AVA-seizoen) hebben wij het afgelopen kwartaal verschillende dialogen gevoerd met Nederlandse AEX-beursvennootschappen, zoals KPN, en met het bestuur van het administratiekantoor van ING Groep.

Bij KPN hebben wij succesvol verbeteringen kunnen bewerkstelligen ten aanzien van het beloningsbeleid: de uitbetaling van niet-financiële doelstellingen voor kortetermijnbonussen kan nu enkel plaatsvinden als ook is voldaan aan de financiële doelstellingen voor de kortetermijnbonus (een 'circuit breaker'). Daarnaast zal de raad van commissarissen niet langer gebruik maken van zijn discretionaire bevoegdheid om buitengewone bonussen toe te kennen aan de raad van bestuur voor uitzonderlijke prestaties, zonder voorafgaande goedkeuring van de AVA. Bij ING Groep zijn wij nog volop in dialoog om verbeteringen ten aanzien van de gevraagde uitgiftebevoegdheid van aandelen te bewerkstelligen.

Wij zullen ook dit jaar weer verschillende Nederlandse aandeelhoudersvergaderingen (AVA's) bijwonen en daar spreken en stemmen. Binnen Eumedion-verband hebben wij toegezegd om als 'lead investor' de AVA's van KPN en ING Groep te bezoeken. In de voorbereidende gesprekken met deze ondernemingen hebben wij speciale aandacht gevraagd voor de onderwerpen uit de speerpuntenbrief van Eumedion: transparantie bij fusies en overnames en transparantie ten aanzien van belastingen en de daaraan gerelateerde risico's. Dit laatste onderwerp staat sinds de publicatie van de Panama Papers – over (vermeende) belastingontwijking of zelfs – ontduiking door particulieren en ondernemingen via Panama – onder grote belangstelling. De AVA's vinden in het tweede kwartaal van 2016 plaats.

PGGM en verantwoord beleggen

PGGM houdt bij het geheel van beleggingsactiviteiten bewust rekening met de invloed van milieu-, sociale en ondernemingsbestuur-factoren (ESG). Dat noemen wij verantwoord beleggen. Voor PGGM is dit een manier om haar verantwoordelijkheid naar de maatschappij en BPF Schilders invulling te geven. Voor ons gaan namelijk een hoog en stabiel rendement en verantwoord beleggen heel goed samen.

PGGM integreert verantwoord beleggen in het algemene beleggingsbeleid. Verantwoord beleggen draait voor ons om een scala van beleggingsactiviteiten. Het gaat om zaken die wij wel doen, zoals beleggen in oplossingen voor mondiale vraagstukken, de financiële impact van ESG-factoren meenemen in onze beleggingsanalyses, het aanspreken van ondernemingen en het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen. Ook gaat het om beleggingen die wij vanuit onze identiteit en die van BPF Schilders niet doen door

middel van het uitsluiten van bepaalde ondernemingen en staatobligaties.

Het stemrecht is een van de belangrijkste rechten van een aandeelhouder. Daarom stemmen wij namens de PGGM-fondsen en namens BPF Schilders op basis van een eigen oordeel op aandeelhoudersvergaderingen. Hierdoor dragen wij bij aan het bereiken van goed ondernemingsbestuur. Ook letten wij op voorstellen op milieu- of sociaal gebied. Wij zijn van mening dat het gebruik maken van deze rechten bijdraagt aan het creëren van aandeelhouderswaarde op de korte en lange termijn. Daarnaast gaan wij regelmatig een constructieve dialoog (engagement) aan met ondernemingen in portefeuille en met marktpartijen. Wij zien het als onze verantwoordelijkheid om ondernemingen en markten aan te spreken op hun beleid en activiteiten. Dit noemen wij engagement en wij proberen hiermee verbeteringen op het gebied van milieu, sociale omstandigheden en ondernemingsbestuur te realiseren, vanuit de visie dat dit bijdraagt aan een beter maatschappelijk en financieel rendement van onze beleggingen.

Colofon

Dit verslag is een uitgave van PGGM Vermogensbeheer B.V. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

PGGM Vermogensbeheer B.V.
Afdeling Responsible Investment
Noordweg Noord 150
3704 JG Zeist
Telefoon: 030 277 99 11
E-mail: responsible.investment@pggm.nl

Dit rapport is samengesteld op 4 mei 2016

Disclaimer

PGGM biedt deze rapportage aan als een vorm van dienstverlening voor BPF Schilders. Hoewel PGGM de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht neemt bij de samenstelling van deze rapportage op grond van diverse in- en externe bronnen die betrouwbaar mogen worden geacht, kan PGGM niet garanderen dat deze informatie altijd volledig, juist, en/of tijdig is. Evenmin garandeert PGGM dat het gebruik ervan leidt tot de juiste analyses en/of resultaten en/of dat de informatie geschikt is voor specifieke doeleinden. PGGM kan derhalve nimmer verantwoordelijk worden gesteld voor onder andere – maar niet uitsluitend – eventuele onvolkomenheden, onjuistheden en/of op een later tijdstip aangebrachte wijzigingen. Zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van PGGM is het gebruik van deze rapportage niet toegestaan anders dan het specifieke doel waarvoor PGGM deze rapportage heeft opgesteld.